

ВІДГУК

офіційного опонента –

доктора педагогічних наук, професора Климової К. Я. – про дисертацію
Нагрибельної Інни Анатоліївни
з теми "**Самостійна робота в системі підготовки майбутніх учителів до
навчання української мови в початкових класах**",
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Інтеграція у світовий освітній простір, поява інноваційних засобів масової комунікації, динамічний розвиток суспільних відносин, науки, полілог культур зумовили підвищення вимог до якості та змісту вищої освіти в Україні. В умовах суспільно-політичних проблем, економічних криз, екологічних катаклізмів та інформаційного потоку, що впливає на свідомість молодого покоління українців, особливої актуальності набуває формування особистості фахівця, конкурентоспроможного на світовому ринку праці. Стратегія безперервної мовної освіти передбачає використання у навчально-виховному процесі ВНЗ оптимальних традиційних та інноваційних форм, методів і засобів навчання і самонавчання української мови, що в подальшому забезпечить успішне професійне самовдосконалення вчителя початкової школи як фахівця-словесника з високим рівнем сформованості мовного, мовленнєвого, комунікативного, дослідницького, самоосвітнього та лінгводидактичного складників професійної компетентності.

На наш погляд, І. А. Нагрибельна, здійснивши ретельний аналіз великої філософської, психолого-педагогічної, лінгвістичної та лінгводидактичної джерельної бази у площині теорії та практики проектування й організації самостійної роботи суб'єктів навчальної діяльності, коректно і переконливо довела своєчасність свого дослідження, зумовлену вагомим соціально-педагогічним значенням проблеми та відсутністю її ґрунтовних цілісних лінгвометодичних досліджень. Цілком погоджуємося із думкою дисертантки про недостатню розробленість та потребу в осучасненні методики організації самостійної роботи студентів під час опанування мовознавчих та лінгводидактичних дисциплін у ВНЗ, що призводить до формального "відпрацювання" значної кількості годин, відведених у навчальних планах на самостійну роботу з української мови і, відповідно, негативно впливає на якість професійної підготовки класовода. Отже, цілком очевидно є актуальність окреслення теоретико-методичних, психолого-педагогічних засад організації самостійної роботи майбутніх учителів початкових класів з української мови, а також створення ефективної науково-методичної системи підготовки студентів до українськомовного навчання.

Аналіз дисертації дозволяє стверджувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, вміщені в ній, достатньо обґрунтовані: доказом цього є посилання на 628 джерел, з-поміж яких - фундаментальні праці видатних вітчизняних і зарубіжних науковців, лексикографічна література,

статті у періодичних виданнях, державні документи в галузі освіти, а також 34 одноосібні публікації самої дисертантки. На підставі глибокого вивчення багатовекторної проблеми визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, сформульовано його концепцію та провідну ідею. Загальна і часткові гіпотези, висунуті на початку роботи, підтверджені з урахуванням ідей філософії освіти та гуманістичної педагогіки, на засадах міждисциплінарної інтеграції, із використанням оптимальних технологій організації самостійної роботи та залученням сучасних дидактичних ресурсів інформаційно-навчального середовища.

Структура дисертації відображає послідовність кроків І. А. Нагрибельної у вирішенні поставлених нею завдань на різних етапах дослідження. Окреслимо особливості роботи, які, на наш погляд, заслуговують *схвалення*.

У *першому розділі* – "Теоретико-методичні засади самостійної роботи в професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів до навчання української мови" - дисертантка, здійснивши ретроспективний та порівняльно-змістовий аналіз теорії і практики професійної підготовки майбутніх педагогів до самостійної роботи, підкреслила традиційне визнання науковцями пріоритетної ролі самостійності у навчально-виховному процесі, оскільки "розвиток особистості відбувається лише в процесі самопізнання та самостійного набуття знань, вдосконалення умінь і навичок" (с. 90).

Важливим у розділі також є висновок про нагальну потребу українських університетів у методично доцільній організації самостійної роботи, яка є підґрунтям для сучасного освітнього процесу (с. 92).

Контент-аналіз базових понять дослідження - "самостійна робота", "навчальна самостійна діяльність", "самостійність", "самоосвіта", "самоконтроль" - у площині філософії, психології, дидактики (підрозділ 1.3), безперечно, дав змогу дисертантці прозоро окреслити їх сутнісні характеристики під кутом зору теорії і методики навчання української мови майбутніх учителів початкових класів.

Цілком умотивовано дослідниця акцентувала увагу на чотирьох рівнях самостійної діяльності студентів, що, на наш погляд, забезпечило універсальність авторської науково-методичної системи, представленої у третьому розділі дисертації, і логічну будову функційно-структурної моделі самостійної роботи майбутнього вчителя початкових класів у системі підготовки до навчання української мови (йдеться про різноманітні форми, типи і види самостійної роботи студентів).

Вважаємо, що вагомим внеском І. А. Нагрибельної у розвиток сучасних лінгводидактичних досліджень проблеми компетентнісного підходу, спрямованого на реалізацію особистісно зорієнтованої парадигми освіти, є теоретичне обґрунтування складників професійної компетентності як індикаторів ефективності самостійної роботи майбутніх учителів початкової школи (підрозділ 1.4).

Зміст *другого розділу* роботи – "Психолого-педагогічні основи організації самостійної роботи студентів у процесі навчання української

мови" – цікавий тим, що дослідниця, глибоко занурившись у загальнопсихологічну, соціально-психологічну, психолого-педагогічну та лінгводидактичну джерельну базу, спроектувала такі поняття, як: "мотивація", "внутрішня мотивація до навчання і самонавчання", "сприймання", "засвоєння" знань, "пам'ять", "мислення", "розвиток" та "саморозвиток" творчої особистості, "мовленнєва діяльність", "види мовленнєвої діяльності", "система цінностей особистості", "категорії самостійності особистості" та ін. – у площину свого дослідження. Це дозволило прозоро окреслити психологічні чинники роботи студентів як суб'єктів організації самостійної роботи з мови та визначити її індивідуально-психологічні детермінанти.

Показово, що дисертантка виокремила (сс. 109, 131): 1) *напрями орієнтири* для розроблення в освітньому середовищі університету такої навчально-методичної системи підготовки майбутніх учителів початкових класів, яка б сприяла активізації навчально-пізнавальної діяльності та самостійної роботи студентів у процесі вивчення дисциплін лінгводидактичного та мовознавчого циклів; 2) *професійно значущі якості творчої особистості*, на які повинен звернути увагу викладач, створюючи комфортні умови для реалізації вищезазначеної навчально-методичної системи; 3) *провідні аспекти навчальної діяльності*, на які має бути спрямована саморегуляція як визначальна особистісна якість; 4) *домінантні підходи* до організації самостійної роботи студентів (особистісно зорієнтований, комунікативно-діяльнісний, компетентнісний, контекстний, дослідницький) – підрозділ 2.4.

Імпонує структура *третього розділу* дисертації – "Науково-методична система підготовки майбутніх учителів початкових класів до навчання української мови".

Логіка теоретико-експериментального дослідження, перш за все, передбачала: 1) експертизу освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм 10 вищих навчальних закладів різних областей України (широка географія забезпечила об'єктивність узагальнених висновків); 2) аналіз програм мовознавчих та лінгводидактичних дисциплін ("Сучасна українська літературна мова", "Сучасна українська літературна з практикумом", "Українська мова за професійним спрямуванням", "Методика навчання української мови в початковій школі") на предмет орієнтовно передбачених навчальними планами годин на самостійну роботу студентів (з урахуванням автономізації вишів); 3) контент-аналіз змісту навчально-методичного забезпечення названих дисциплін (зокрема сучасних підручників, навчальних та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН України для опанування мовознавчих та лінгводидактичних дисциплін у вишах). Цілком погоджуємося з висновком дисертантки про те, що, попри прагнення авторів програм і підручників "реалізувати нормативні вимоги до самостійної роботи студентів, недостатня розробленість методики її організації ускладнює подолання формалізму, наявного в практиці вищих педагогічних навчальних закладів. Соціальні

запити й виклики зумовлюють потребу в розширенні змістового діапазону, видів, типів, системи контролю самостійної роботи студентів на засадах інтеграції в опрацюванні програмового матеріалу мовознавчих і лінгводидактичних курсів; стимулюють пошук ефективних шляхів оптимізації самостійної роботи студентів" (с. 186 підрозділу 3.1).

Заслуговують схвалення такі положення, сформульовані у підрозділах 3.2 – 3.4: 1) керуючись авторитетними науковими джерелами, дослідниця визначила *структурні компоненти самостійної роботи* майбутніх учителів початкових класів у системі підготовки до навчання української мови (змістовий, мотиваційно-ціннісний, процесуально-операційний, рефлексивний); 2) на основі аналізу багатьох класифікацій форм, типів і видів самостійної роботи дисертантка репрезентувала цілком прийнятну *функційно-структурну модель* самостійної роботи майбутнього вчителя початкових класів у системі підготовки до навчання української мови. Дієвість цієї моделі полягає в переорієнтації студентів "з лекційно-інформативної форми навчання на індивідуально-диференційоване, де приділяється достатня увага розвитку їхніх особистісних якостей, формується професійна культура, окреслюються перспективи фахового самовдосконалення" (с. 204 підрозділу 3.3); 3) моделювання самостійної роботи студентів зумовлено виховною, навчально-пізнавальною та самоосвітньою *метою*, відповідними до неї *завданнями* з урахуванням чотирьох основних *змістових компонентів* (лінгвістичного, полікультурного, соціокультурного та методичного); 4) у параграфі 3.4 визначено чотири *рівні* сформованості мовної, мовленнєвої, комунікативної, самоосвітньої, лінгводидактичної компетентностей майбутніх учителів початкових класів засобами самостійної роботи, чітко окреслено *критерії, показники* сформованості навчальних досягнень із самостійної роботи студентів, встановлено зв'язок між ними, при цьому критерії деталізовано системою відповідних параметрів, які відображають певну властивість досліджуваного об'єкта та його компонентного складу (таблиці 3.2.1 – 3.2.5). Показово, що в контексті досліджуваної проблеми обґрунтовано *інтегровані критерії* (мотиваційно-ціннісний; професійно-когнітивний; особистісно-вольовий; діяльнісний; креативно-дослідницький).

Не викликає жодних сумнівів наукова новизна матеріалів *четвертого розділу* роботи – "Технології самостійної роботи майбутніх учителів початкових класів". Дисертантка вперше визначила оптимальні лінгводидактичні умови організації самостійної роботи студентів на засадах інтеграції мовознавчих і лінгводидактичних дисциплін, поетапного формування науково-дослідницьких якостей. Привертають увагу запропонована в роботі багатоваріантна система проведення лекційних занять, яка містить обов'язковий пропедевтичний етап (підрозділ 4.1), шість докладно прокоментованих дисертанткою пріоритетних методів організації самостійної роботи студентів з мови та сучасних засобів самонавчання - особливо електронних (підрозділ 4.2). Безперечно, наведені у підрозділі 4.3 матеріали авторського спецкурсу "Мовленнєва креативність учителя

початкових класів" демонструють високий лінгводидактичний потенціал застосованої автором проблемно-модульної технології. Дисертантка приділяє належну увагу й іншим технологіям, наприклад, інформаційно-комунікаційним. Зокрема, йдеться про популярну в освітньому просторі багатьох вітчизняних та зарубіжних університетів платформу Moodle, яка успішно використовується в системі дистанційної освіти. Зазначимо, що підрозділ 4.4 – "Організація самостійної роботи в умовах дистанційного навчання" – свідчить про глибоку обізнаність дослідниці з питань історії становлення і розвитку зарубіжної та вітчизняної дистанційної освіти, а також переконує в компетентному застосуванні таких її варіантів, як "кейс"-технологія, TV- технологія, мережева та змішана технології.

На наш погляд, центральне місце у п'ятому розділі дисертації - "Аналіз результатів дослідного навчання" – посідає струнка, дієва графічна модель методики самостійної роботи з урахуванням складників професійної компетентності (мовної, мовленнєвої, комунікативної, дослідницької, самоосвітньої, лінгводидактичної) в системі підготовки майбутніх учителів початкових класів до навчання української мови (рис. 5.1), яка демонструє універсальність особистості дисертантки як науковця-проектувальника, викладача-практика й організатора навчального процесу.

Перевірка й аналіз результатів упровадження експериментально-дослідного навчання за розробленою методикою в практику підготовки майбутніх учителів початкової школи, про які йдеться в розділі, підтверджують, що вірогідність результатів дослідження забезпечено науковою обґрунтованістю методологічних позицій; залученням необхідної для об'єктивних висновків кількості респондентів; системним поєднанням теоретичних узагальнень зі статистичним опрацюванням емпіричних даних. Результати експериментального навчання є, беззаперечно, достовірними і засвідчують ефективність запропонованої дисертанткою оригінальної методики.

Рівень технічного оформлення дисертації та автореферату вважаємо високим. Засвідчуємо також відповідність автореферату змісту дисертації.

Схвально, що матеріали дослідження пройшли апробацію на міжнародних, всеукраїнських, регіональних наукових і науково-практичних конференціях та конгресах. Одноосібні публікації дисертантки (34 найменування, з-поміж яких монографія, навчальні та навчально-методичні посібники, статті у вітчизняних та зарубіжних виданнях) відображають повноту викладу здобутих результатів та їх беззаперечну наукову новизну.

Визнаючи вагомість результатів дослідження для науки і практики, вважаємо, що матеріали роботи можуть бути використані дослідниками-лінгводидактами, викладачами ВНЗ, які здійснюють лінгвометодичну підготовку вчителів початкових класів, а також студентами-практикантами і вчителями-словесниками.

Високо оцінюючи науково-методичний внесок дисертантки, вважаємо за потрібне висловити деякі зауваження до змісту роботи й рекомендації, які можуть слугувати орієнтирами в подальшій науковій діяльності:

1. Дистанційне навчання української мови студентів університетів співіснує та взаємодіє із традиційними очною, заочною формами навчання. Доказом цього є застосування інформаційних та педагогічних технологій дистанційного навчання у процесі індивідуально-самотійної позааудиторної роботи студентів денної та заочної форм навчання з вивчення українськомовних дисциплін, використання засобів електронного зв'язку для консультування студентів та для здійснення поточного контролю рівня мовної комунікативної професійної компетентності студентів заочної форми навчання. Оскільки, як зазначено вище, дисертантка приділила дистанційному навчанню української мови окремий підрозділ 4.4. – доцільно було б запропонувати в додатках навчально-методичний комплекс одного з українськомовних електронних курсів (спекурсів), наприклад, за відкритою системою дистанційного навчання Moodle, або стисло охарактеризувати його структуру. Це, на наш погляд, осучаснило б додатки до роботи.
2. На нашу думку, результати контент-аналізу змісту та структури підручників, навчальних та навчально-методичних посібників з українськомовних дисциплін для студентів, ретельно виконаного дисертанткою у площині досліджуваної проблеми, можна було б оформити у вигляді компактною таблиці із зазначеними критеріями, за якими аналізувалася навчальна література.
3. У додатку Б не зовсім коректно сформульовано четверте запитання анкети для студентів: *"Які вміння самотійної навчальної діяльності у Вас сформовані? Варіанти відповіді - **уміння користуватися навчальною літературою**; - **уміння користуватися інтернетною мережею** – на наш погляд, точніше сформулювати так: "уміння користуватися навчальною літературою на паперових носіях" і "уміння користуватися інтернетною мережею для поповнення знань".*
4. У тексті дисертації трапляються поодинокі технічні помилки комп'ютерного набору та змістові неточності, зокрема:
 - на с. 26: *"О. Леонтъев **відзначає (зазначає)**, що в усіх випадках діяльність – це вища, притаманна тільки людині форма поведінки і, відповідно, вища форма свідомості"*;
 - на с. 28: *"За твердженням **психологів** (К. Абульханової-Славської, **Н. Сидорчук - педагог**), діяльність є відкритою системою в сенсі формування особистості"*;
 - на с. 39: *"Необхідність пошуку шляхів оптимізації самотійної роботи студентів - **майбутніх учителів початкових класів** – зумовлює необхідність розроблення методологічних засад організації самотійної роботи та її прикладних аспектів (методичних рекомендацій, навчальних посібників, інформаційно-комунікаційних засобів тощо)" - пропущено тире.*

Висловлені зауваження жодним чином не впливають на високу оцінку роботи та не зменшують вагомості внеску дослідниці в теорію та практику лінгвометодичної підготовки майбутніх учителів початкової школи як словесників.

Викладене вище дає всі підстави вважати, що дисертація "Самостійна робота в системі підготовки майбутніх учителів до навчання української мови в початкових класах" є оригінальним, цілісним та науково виваженим дослідженням, яке відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13, 14 "Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника", затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, а її автор – Нагрибельна Інна Анатоліївна - заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 - теорія та методика навчання (українська мова).

Офіційний опонент -
доктор педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри
лінгвометодики та культури фахової мови
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

К. Я. Климова

Підпис Климової К. Я. засвідчую:
Проректор з наукової і міжнародної роботи
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
доктор педагогічних наук, професор

Н. А. Сейко